

LIBERAAL BLAUWZUUR

Communicatieadviseur Noël Slangen leidt sinds 1999 op het kabinet van Verhofstadt de propaganda van de Eerste Minister. In die functie is hij enkele malen in aanvaring gekomen met zijn werkgever, maar tot een breuk tussen beiden is het alsnog niet gekomen. Dat zou komen doordat Slangen een succesvolle verkiezingsstrateeg is en zich daardoor ook onmisbaar heeft weten te maken met het oog op Verhofstadts komende verkiezingscampagnes. Slangen is een man met succes. Robert Stevaert maakte hij electoraal als Steve aantrekkelijk onder Hasseltse cafégängers. Jean-Luc Dehaenes Brabants trekpaard kon hij uit de klei trekken. Daarom mocht Slangen een boek schrijven over de politieke herverkaveling in België.

Slangen is een reclameman, géén wetenschapper. De electorale en partijpolitieke verschuivingen bekijkt hij dan ook vanuit de marketing van partijen die met hun product naar de gunst van de consumenten hengelen. Slangen heeft lak aan zaken als de dieperliggende sociale en economische structuren die onder druk staan van openbrekende (internationale) markten. Slangen gaat op zoek naar de te verwachten verschuivingen in het electorale gedrag om er eventueel een electorale strategie op te kunnen enten. Zijn belangrijkste motief bij het schrijven van zijn boek was dan ook het uittekenen van een politiek-herverkavelingsscenario.

Slangen bekeek daarom eerst en vooral de posities van de huidige partijen binnen het politieke spectrum en op grond van een snelle lectuur van de bestaande literatuur over dit onderwerp en wat gesprekken met deskundigen tekende hij een aantal krachtlijnen uit. Het resultaat was een vlot leesbaar boekje dat hij heeft opgebouwd rond de stelling dat het de kiezers zijn die de volgende herverkaveling zullen bepalen en niet de partijen alleen. Slangen dook ook in de politieke geschiedenis om het ontstaan van de politieke partijen te duiden en daarna hun transformatie, waarbij hij ook veel aandacht had voor de zogenaamde politieke nieuwkomers op de kiesmarkt. Bij Slangen pakt dat allemaal erg voorspelbaar uit. Als de kiezers weglopen naar een (nieuwe) concurrent, dan komt er van de andere partijen een reactie tegen een mogelijke leegloop. Slangen vergelijkt dit soort reacties met het gedrag van cafébazen in

dezelfde straat. Komt de ene cafébaas met een snelle hap bij de pint, dan zullen de anderen ook iets hartigs willen serveren.

Dat is echter niet alles. Partijen mogen van alles in de etalage leggen, ze moeten ook verkopen. Scoren heet dat tegenwoordig. Omdat er ook hardnekkige smaakverschillen tussen de consumenten van politieke goederen zijn en omdat de mensen uiteenlopende idealen hebben, moeten de aanbieders van politieke producten op zoek gaan naar een trouw publiek. Dat is wat anders dan de smaak van de militanten tot richtsnoer te nemen. Volgens Slangen moeten de partijen altijd rekening houden met een segmentering in de politieke voorkeuren. Vroeger verliepen die voorkeuren via de traditionele breuklijnen rond de klassieke sociaal-economische scheidslijnen (dus kapitaal versus arbeid), de taalkwestie en de levensbeschouwelijke tegenstellingen. Nu zijn er nieuwe tegenstellingen aan bod gekomen die slechts ten dele door sociaal-economische belangen ingekleurd zijn. Slangen verwijst hier graag naar een aantal postmaterialistische factoren en om zijn verhaal aannemelijk te maken laat hij de objectieve sociaal-economische tegenstellingen door subjectieve voorkeuren en levensstijlen ondersneeuwen. Voor de marketing is dat natuurlijk handig, voor de analyse evenwel hoogst onbevredigend.

Gelukkig voor de lezer is Slangen een man van het helder betoog. Hij moet de klant immers overtuigen van de juistheid van zijn verkooppraatje. Dat doet hij hier met het aanbrenge van vijf tegenstellingen waarrond de voorkeuren van de kiezers zich bewegen. Jammer genoeg is weinig nieuw aan dit verhaal. Slangens eerste "nieuwe" tegenstelling is zowaar de "oude" economische tegenstelling tussen arbeid en kapitaal. Voor Slangen heet die populair de tegenstelling tussen Lenin en Reagan. Maar Slangen duwt die tegenstelling daarna behendig op zij door vilein op te merken dat vandaag veel hoogopgeleide werknemers het hart links dragen maar hun hersenen rechts. Dit is een variant op het oude thema van links lullen en rechts verdienen.

De tweede tegenstelling is voor Slangen van ethische aard. Er zijn nu eenmaal progressieven die in de ethische dossiers iets anders willen dan de conservatieven die zich in alles behoudend opstellen. Die tegenstelling lijkt erg veel op de oude tegenstelling tussen klerikalen en anti-klerik-

kalen. Een derde tegenstelling ziet Slangen ontstaan in het debat over de mate van sociale bescherming door de staat of de collectiviteit. Er zijn mensen die veel bescherming willen, terwijl anderen veel aan het individu willen overlaten. Helaas, maar ook hier is dit weer een tegenstelling die niet zo nieuw is. Is dat niet het oude debat tussen liberalen en socialisten over de mate van decommodificatie van de arbeidskracht? Slangen heeft nog twee tegenstellingen ontdekt. Wat Slangen de "autoriteitstegenstelling" noemt, namelijk de keuze voor of tegen de "harde hand van de overheid", is echter niets anders dan een oude tegenstelling tussen rechts en links, waarbij rechts de sociale tegenstellingen altijd heeft willen oplossen door met hard optreden te dreigen. De culturele revolutie van na 1968 heeft dat vraagstuk alleen maar in een bredere maatschappelijke context geplaatst. Echter niet voor Slangen. De repressieve rol van de overheid is door de meeste liberalen steeds verdedigd omdat alleen zó ook het individuele bezit kon worden gegarandeerd. Daar piept Slangen niet naar. De vijfde tegenstelling van Slangen gaat over de omvang van de overheid. Moet men kiezen voor een groot staatsapparaat of voor een kleintje? Waar Slangen deze tegenstelling vandaan haalt, is onduidelijk. Tenzij dat hij daarmee weer vooral een liberaal thema kan opdiepen.

Het debat voltrekt zich volgens Slangen nu volgens deze vijf breuklijnen. Niet zo maar natuurlijk, maar wel gestructureerd via de inzet van de partijen die naar kiezers hengelen. Omdat de grote massa van de kiezers voor redelijkheid kiest en de zaak niet op de spits wil drijven, trekken alle partijen in de richting van het politieke centrum. Daar is het nu drukker dan ooit. Want waar de meeste kiezers zijn, daar zijn ook de meeste partijen. Inderdaad, partijen die zich extreem opstellen die bakken er electoraal niets van. Tenzij ze mikken op frustraties bij kiezers die zich niet meer goed bediend vinden. Dan groeit ineens een partij als het Vlaams Blok. Voorts zijn vele kiezers wispelturiger geworden. De ideologieën die vroeger de kiezers aan hun partijen ketenden, spreken nauwelijks nog aan. Het is daarom aantrekkelijk voor de partijen om voor de dag te komen met thema's die lekker in de markt liggen en kiezers kunnen lokken. Dan komt men al snel bij een grote linkse partij met de SPA en Agalev. Of bij een grote liberale centrumpartij die vrijheid weet te combineren met maatschappelijke verantwoorde-

lijkheid. Uiteraard zit Slangen nog met het probleem van het Vlaams Blok en het CD&V. Het Vlaams Blok heeft een vaste aanhang van ontgoochelde arbeiderskiezers. Slangen laat aanvoelen dat hij die kiezers gemakshalve maar heeft afgeschreven. Ook het CD&V wenst hij veel geluk toe als die partij naar conservatief rechts zwenkt, want het aantal confessionele kiezers daalt voortdurend.

Slangen tekent ook perspectieven. Volgens Slangen staan SPA en Agalev dichter bij elkaar dan ze willen weten. Anciaux is volgens Slangens gebeurtenissenlijstje iemand die tot nu toe als een dwaallicht door de politiek liep. Hij heeft zowat overal geprobeerd aan te pappen, totdat zijn partij uit elkaar viel en hij met Spirit eveneens een weinig succesvolle beurt maakte. Is Anciaux niet meer dan een politieke windbui? Allicht. Slangen denkt dat de SPA veel over vernieuwing praat, maar er weinig aan doet. Komt dat door het centralisme in die partij? Agalev lijdt aan de ziekte van het basisme wat een gevolg is van het oorspronkelijke sectarisme. Slangen wijst echter ook op de ideologische overeenstemming tussen Agalev en de arbeidersvleugel van de CD&V. Daar zou voor Agalev wat te rapen vallen. Slangen benoemt die overeenstemming met een verwijzing naar het niet-klerikale christendom dat beide stromingen aanhangen. Daarmee houdt het voor Slangen ook zo een beetje op, want andere spelers ziet hij geen serieuze gooi naar de kiezersgunst doen. Vlaanderen én België zullen daarom vanuit het centrum worden geregeerd. Uiterst links, zegt Slangen, blijft in handen van RAL (sic) en PvdA, twee "oude relikwieën van verdwenen ideologieën", en zal daardoor marginaal blijven.

Dit boekje geeft een goede synthese van het recente denken over politieke herverkeveling. Men zoekt in dit boek uiteraard tevergeefs een of ander maatschappelijk project. Slangen zit overigens in grote lijnen op het spoor van Tony Blair en diens Derde Weg. Verhofstadt verschijnt dan ook bijna automatisch als het een soort redelijk alternatief, onmisbaar voor een goede invulling van het politieke krachtenveld. Het gaat Slangen tenslotte niet om een herverkeveling van het politieke landschap met het doel twee grote partijen over te houden, maar wel om van de VLD een grote partij te maken die vanuit het centrum incontournable moet worden en die de linkse partijen aan zich kan onderwerpen. Dit onderhuidse verhaal is

maar al te duidelijk wanneer Slangen er *Het Sienjaar* bijhaalt. Dat project moest mislukken omdat de SP nog te groot was voor Agalev en doordat Rooms-Rood die herstructurering onmogelijk maakte doordat niemand er belang bij had om die coalitie op te blazen. Agalev ook niet, want die kleine vis hoopte nog te groeien. De Volksunie ook niet, want die verkeerde in interne ontbinding. In deze vrijages speelde klein links uiteraard geen enkele rol. Ook de vakbondskoepels keken verveeld toe. Vakbonden maken geen partijen. Toen die mislukking duidelijk werd, kon een ernstig aangebrande Verhofstadt vanuit de luwte in Toscane weer op het toneel verschijnen om de leiding van de VLD over te nemen door eerst een zwenking naar het centrum te maken. Zo te zien lijkt Verhofstadt de grote winnaar in dat spelletje geweest te zijn. Er was immers een verlangen naar iets "nieuws" merkbaar. Alleen kon links dat niet leveren.

Dat de VLD in 1999 de macht kon grijpen had uiteraard te maken met de kippen crisis. Doch het zou sterk zijn indien Rooms-Rood ook zonder kippen de volgende eeuw had gehaald. Slangen wijst op de ontzuiling en nog meer op het leeglopen van de kerken. De CVP was immers in een soort kruipende ondergangscrisis gewikkeld waarvan ze zich niet kon herstellen. Dat verklaart ook waarom de CVP aan haar linkerflank electoraal aangevreten werd en zich onder impuls van ex-voorzitter Johan Van Hecke een linkervleugel losweekte.

Toen de breuk duidelijk werd, koos Van Hecke uiteindelijk niet voor een alternatieve christendemocratische partij, maar pakte hij onmiddellijk aan met VLD-voorzitter Karel De Gucht. Een logebroeder paaide een celestijn. Dat vergde van De Gucht kundig massagewerk in eigen liberale kring. De *donkerblauwen* wantrouwen immers stevast overlopers die alleen maar op hun dure zetels uitzijn. Eigen volk eerst, denken ze daar. De Gucht begreep onmiddellijk dat hij de schijn moest wekken dat hij met Van Hecke een sterpseler in huis haalde die onder de zachte christelijke kiezersgroepen goed zou scoren. Zo kon men vanuit de VLD een dreigende overloop van de CVP-kiezers naar Agalev voorkomen.

De paringsdans tussen Van Hecke en De Gucht heeft alsnog enkel de media geamuseerd, maar geen grote overkomst van CVP-mandatarissen naar de VLD op gang gebracht. Om de buitenwereld zand in de ogen te strooien trokken in de zomer van 2001 De Gucht en Van Hecke zelfs enkele dagen naar Toscane om er zich samen te

laten bevragen door het journalistenduo Yves Desmet (*De Morgen*) en Dirk Achten (*De Standaard*). Onschuldiger kon het niet: twee mensen die het achterste van hun tong laten zien aan twee "onpartijdige" kwaliteitsjournalisten. Het resultaat hiervan werd snel in een boek gegoten. De twee "kwaliteitsjournalisten" mochten vooral voor de notulering zorg dragen, maar moesten met hun handen van de twee Toscaanse broeders afblijven. Om de lezer te foppen poogden beide journalisten daarna om in hun nogal zuinige inleiding de schijn te redden met de mededeling dat we hier met een "verrassend" product van openhartigheid te maken hebben, omdat twee politici van een nieuwe generatie eens niet in "clichés en onliners" praten. Deze "eerlijke" politici willen immers een balans opmaken over hetgeen ze gemeenschappelijk hebben, niet over wat hen verdeelt. Propaganda dus. Dan is de toon ook meteen gezet en kabbelt het verhaal voort over verschillen in gevoeligheden en percepties tussen twee hopmannen die bang zijn om als drammen de extremisten of ideologen over te komen. Wie denkt dat de twee protagonisten het in bio-ethische kwesties met elkaar hartsgrondig oneens zijn, heeft het mis. De Gucht en Van Hecke omarmen elkaar des te inniger in de moeilijke ethische en levensbeschouwelijke dossiers.

Karel en Johan, zoals ze in het boek opduiken, geven elkaar af en toe een voorzet, soms met de journalisten als welwillende aangevers. Doch ze geven de regie niet uit handen. Ze kennen immers al de vragen en de antwoorden. Dat Karel dan lid is van het Grootoosten heeft niets te maken met zijn vermeend opportunisme. Als zijn aangevers opwerpen dat dit ook anders kan zijn, laat Karel weten dat er altijd wel iemand te vinden is die om hoogleraar te worden aan de ULB (sic) bij de loge zal gaan. Van een centrale samenzwering van uit de loges is zeker geen sprake, want de loges zijn over verschillende obediënties verdeeld. Maar vanuit de *Opus Dei* is dat wél mogelijk. Dan is Johan aan zet. Hij meent dat hij in het Gentse ooit al eens geconfronteerd is geweest met eigenaardige wendingen in de politiek en hij verdenkt de logebroeders daarvan. Doch zeker weet hij het uiteraard niet, omdat de loges hun plannen geheim houden. Dat alles klinkt rijkelijk vaag en verwekt de indruk dat beide heren hun irritaties liever willen reserveren voor anderen. Gelukkig worden telkens geen namen genoemd, waardoor de lezer ook wat kan fantaseren over welke personen ze het hadden.

In dit Toscaanse huis van vertrouwen is het woord macht afwezig. Dat is eigenaardig voor twee politici die weten wat in een grote partij de zielen kan beroeren. Hier hebben we echter te maken met twee uitzonderlijk hoogstaande lieden. Dus hier is geen plaats voor laaghartigheden. Beiden vinden het immers als vanzelfsprekend dat de levensovertuiging een kwestie van het individu moet zijn en blijven en dat instellingen daar hun handen van moeten afhouden. En ook de individuele levenswandel moet door de stem van het geweten worden geleid. Hier wordt in vraagtekens gesproken, omdat Van Hecke door zijn echtscheidingsperikelen de wijwaterpissers nog het liefste naar de hel kan wensen. Gelukkig is Van Hecke, ondanks al die problemen, een christen van de opgewekte soort gebleven. Als het moet neemt hij zijn verantwoordelijkheid op. Daarom wil hij praten over euthanasie en genetische manipulatie, maar dan wel in een "open maatschappelijk debat".

Daar beide heren het in grote trekken met elkaar roerend eens zijn, moeten ze wel trouwen. Maar het is zoals in elk aanstaand huwelijk. Ook hier aarzelt de bruid (Van Hecke) omdat ze haar uitverkorene (De Gucht) van lichtzinnigheid verdenkt. Van Hecke maakt zich zorgen over de lichtzinnigheid waarmee de VLD over de negatieve gevolgen van de globalisering praat. Van Hecke heeft veel ellende in Afrika meegemaakt en gelooft dus niet in het kapitalistische globalisatiesprookje. Zal het bruiloftsfeest daarom niet doorgaan? Natuurlijk wel, want de twee liefjes kunnen elkaar krijgen door te geven en te nemen. De Gucht doet eerst een duit in het katholieke missepotje en Van Hecke maakt daarna een kritiek van de ontwikkelingshulp die inmiddels tot een miljardenbusiness is verworpen en dus geen echte hulp meer biedt. Nu deze hobbel genomen is, willen beiden zich melden voor de politieke ondertrouw. Alleen moeten ze nog eerst in eigen familie wat oude misverstanden uit de wereld helpen. De Gucht trekt ineens het boetekleed aan. Met een mooie pirouette neemt hij afstand van de *Burgermanifesten* waarin de VLD zich ooit presenteerde als de partij van het geatomiseerde individu en als de verklaarde tegenstander van het middenveld. En *passant* wast De Gucht daarna nogal cynisch zijn premier de oren: "Verhofstadt zou dat vandaag niet meer schrijven. Hij is ook altijd veel ideologischer geweest dan ik. Ideologisch ingestelde mensen zijn altijd geneigd te denken

dat ze de werkelijkheid in vaste kaders kunnen vatten. De werkelijkheid is iets complexer."

Deze Toscaanse gesprekken hebben een weinig fraai journalistiek product opgeleverd. De interviews in het boek missen elke sturing of scherpte. Beide politici worden niet met elkaars eerdere uitspraken en daden geconfronteerd. Er is sprake van een opgefokte idylle tussen twee lieden die – dat kan men tussen de regels door lezen – elkaar instinctief niet mogen. De gedecideerde De Gucht zorgt er echter wel voor dat de *schemiel* Van Hecke de ruimte krijgt om zichzelf tot Vlaanderens zachte geweten te profileren. Ach, laat Vlaanderen maar zijn zonen naar Toscane uitzenden, op voorwaarde dan dat ze bij de VLD terecht komen. Zowel Achten als Desmet zaten bij die klucht van De Gucht en keken er naar. Was hun prijs toen al gemaakt? Slechts enkele weken na dit interviewboek verliet Achten *De Standaard* voor het hoofdkwartier van de VLD om er bij diezelfde De Gucht te gaan werken. Desmet bleef tot nu toe bij *De Morgen*. Wacht hem soms binnenkort een paarse kardinaalshoed?

André Mommen

Noël Slangen, *Het gevecht om de taart. Over politieke herverkeveling in België*, Antwerpen/Amsterdam: Houtekiet, 2002, 176 blz., 14,95 euro.

Karel de Gucht & Johan Van Hecke, *Het einde der pijaren. Een Toscaans gesprek*, opgetekend door Dirk Achten & Yves Desmet, Antwerpen/Baarn: Houtekiet, 2001, 205 blz.

DONKER BLAUWZUUR

"Politiek luistert niet naar mensen. Kiezers voelen zich in de kou gezet." Dit zijn de aanvangszinnen van Het Manifest van de Burger dat Ward Beysen voor het liberale voetlicht liet verschijnen nadat hij enkele malen onzacht in aanvaring was gekomen met zijn partijvoorzitter Karel De Gucht over de strategie van de VLD ten aanzien van het Vlaams Blok. Beysen is het niet eens met het *cordon sanitaire*. Dat zou er alleen maar toe dienen om de socialisten in Antwerpen aan de macht te houden en elk rechts alternatief dus bij voorbaat onmogelijk maken. Daarom poneert Beysen een verstandig rechts alternatief dat als postulaat heeft dat "de burger het altijd bij het rechte eind heeft, ook als het de leiders niet goed uitkomt". Er moet dus over de thematiek waarmee het Vlaams Blok groot

werd in de steden met meer durf en zonder terughoudendheid worden gepraat. Beysen beweert dat het cordon sanitaire dat debat in de weg staat. Het cordon werkt immers "vrijheidsbevorderend en dat is voor een liberaal niet aanvaardbaar. Het smoort het debat en laat enkel volgelingen van het cordon sanitaire toe met elkaar te praten over wat men moet denken. Dat leidt tot de totale vervreemding van de bevolking, tot een autistische politieke klasse." Daardoor komen de "echte liberalen" in de knel, beweert Beysen. Hij pikt het niet dat men de kiezers voor "mestkevers" uitscheldt, want de "kiezer is keizer".

Beysen is een man die hard van stapel loopt en daarbij het nadeel heeft dat hij niet de gratie van het woord bezit of altijd de juiste nuancering weet te vinden voor een boodschap die nogal sterk tegen die van het Vlaams Blok aanschurkt. In zijn overdrijvingen schuwt Beysen niet de leugens. Uiteraard heeft zijn partijvoorzitter niet de kiezers voor "mestkevers" uitgescholden, maar wél de troepen en voorlieden van het Vlaams Blok. Het verschil ontgaat Beysen. Voorts is Beysen een verongelikt man, omdat velen het liberalisme geen warm hart toedragen. Beysen lucht daarom zijn hart: "Liberalisme betekent niet dat iedereen maar kan doen wat hij wil. Het is vrijheid in persoonlijke verantwoordelijkheid. (...) Een liberaal is ook een sociaal mens want vrijheid kan geen inhoud krijgen als de burger geen goede bestaansmogelijkheden heeft." Zijn geloof in de vrije markt helpt hierbij, want die "zit het dichtst bij de menselijke natuur."

Uiteraard zijn frustraties over de koers van de VLD en het onvoldoende begrepen liberale individualisme niet genoeg om een pamflet als dit de wereld in te sturen. Het had ook op een paar kantjes gekund. Beysen meent echter dat de VLD onvoldoende het donkerblauwe conservatisme in het regeringsbeleid tot uitdrukking brengt. Zijn pamflet is dan ook een schotschrift met een pleidooi voor meer blauw op straat en tegen het gedogen van drugs, de te ruimhartige immigratie, de onbepaalde uitbreiding van de Europese Unie, de nieuwe politieke cultuur, tegen stemrecht voor migranten en vooral tegen het cordon sanitaire dat links aan de macht houdt. Zonder het met zo veel woorden te zeggen, pleit Beysen in bedekte termen voor het mee in bad nemen van het Vlaams Blok. Zijn argumenten voor deze strategie? "Feit is dat het met hun [Vlaams Blok] politiek personeel zeer pover gesteld is. Het is dus best mogelijk dat het Vlaams Blok snel door de mand

zou vallen als het beleidsbevoegdheid zou moeten dragen. Als dan bovendien zal blijken dat het Blok geen enkele structurele oplossing biedt voor de grote maatschappelijke thema's waar ze zich zo graag op profileert zou dit verhaal inderdaad snel kunnen afgelopen zijn. Deze overwegingen zouden voldoende kunnen zijn om het bestaan van het cordon sanitaire in vraag te stellen."

Beysen verwacht veel van de "doorsnee Vlaming". Die is namelijk "verstandig rechts". Maar ongelukkig genoeg is die Vlaming vandaag "verweesd", "dakloos" en ook nog eens "moreel bespot". Kortom, de verstandige Vlaming heeft geen stem. Beysen wil hem als rechtse populist die stem geven. Daarom heeft hij inmiddels het "Liberaal Appèl" opgericht. Een partij in de partij? Of is het "maar" een beweging? Op het hoofdkwartier van de VLD zijn ze daar niet zo gelukkig mee. Maar liberalen geven elkaar de ruimte, zeggen ze aan de Melsenstraat 34 te Brussel, ook al is dat met kiespijn. Beysen heeft immers in Antwerpen enige aanhang. Ludo Van Campenhout is misschien geen intieme vriend van Beysen, maar toch geen vijand in de Antwerpse politiek. En hij is niet de enige die Beysen van op afstand steunt. De VLD in Antwerpen is de laatste jaren naar uiterst rechts opgeschoven en dat schept spanningen die tot buiten de Scheldestad voelbaar zijn, met Mechelen en Lokeren als notoire relais. Beysen wil nu de VLD-afdelingen in Vlaanderen aandoen om te stoken tegen de nieuwlichterij in eigen kring. Om de overlopers uit de oude Volksunie en de CVP uit te roken was dus een dergelijk manifest van Beysen tegen alles wat "progressief" is op zijn plaats. En wat denkt Karel De Gucht over de elucubraties van deze stokebrand? De Gucht reageerde in de media met de vaststelling dat Beysen zijn eigen beweging mag starten, maar wel de besluiten van het VLD-congres moet eerbiedigen en niet in naam van de partij spreken. De Gucht: "Als hij verder gaat, dan zullen we ingrijpen." Wordt dus binnenkort vervolgd.

André Mommen

Ward Beysen, *Het Manifest van de Burger*, februari 2002, 64 blz.

"TUSSEN SCHELDE EN WOLCHOW"

Sinds 1984 geldt historicus en hoogleraar Bruno De Wever met recht en reden als onder meer de Vlaamse deskundige inzake 'Vlamingen aan het Oostfront'. Dat jaar verscheen zijn 'Oostfront, Vla-

mingen in het Vlaams legioen en de Waffen SS'. Zelf zorgde hij er voor zijn opzoekingen up to date te houden, met name door publicaties in de 'Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging'. Het nieuwe boek van Frank Seberechts, eveneens historicus (zie titel hierboven) is evenwel een zelfstandig werk en geen poging om vanaf De Wever verder te schrijven en te vorsen. Al is hij aan De Wever duidelijk schatplichtig, wat hij trouwens vermeldt.

Sinds 1945 werd veel over het onderwerp gepubliceerd. Aanvankelijk apologetisch. De Koude Oorlog verschafte al vlug 'argumenten' om de Oostfrontvrijwilligers te doen doorgaan als voorlopers die klaar gezien en er naar gehandeld hadden, lang voor de naoorlogse ommekeer in het Westen jegens de van bondgenoot tot vijand geworden, communistische Sowjetunie.

Maar de jongste jaren kwamen, vooral vanuit Vlaams-nationalistische hoek, wetenschappelijke werken die met succes van een waarheidzoekende behoefte getuigen. We denken daarbij alweer aan 'trendsetter' De Wever, die aan de 'Oostfronters' zijn licentiaatsverhandeling wijdde. Later kwam zijn voorlopig magnum opus, het magistrale 'Greep naar de Macht', over de geschiedenis van het VNV¹

Zijn nieuwe boek presenteert Seberechts zelf aldus: "Met dit werk willen we niet in de eerste plaats baanbrekend onderzoekswerk verrichten. Het was evenmin nodig om de politieke geschiedenis te herkauwen. Ook hebben we geen minutieus overzicht willen brengen van de acties ten velde van de verschillende eenheden... Aan de hand van interviews, brieven, dagboeken en andere persoonlijke documenten zullen we wel trachten een beeld op te hangen van de Oostfrontstrijders en hun omgeving. Geregeld zullen we putten uit de literatuur die de voorbije jaren werd gepubliceerd om deze egodocumenten de nodige steun te verlenen."

Hij levert hier inderdaad een eerlijk statement, niet alleen van de historicus maar ook van de Vlaamsvoelende mens die hij duidelijk is. Die inziet dat de aanwezigheid van duizenden Vlamingen, zij het legionairs, SS-Leute, NSKK-ers, DRK-Sanitäterinnen, OT-ers, voorgoed tot de geschiedenis van de Vlaamse Beweging behoort. Zij het niet langs haar creditzijde, dan toch langs een kant waar nog steeds vraagtekens worden geplaatst.

Seberechts gaat weinig heikele vragen uit de weg. De Vlaamse SS-legionairs en de jodenvervolgving, bijvoorbeeld. Ze hebben er – de aanwezige documentatie zegt het niet anders – weinig deel aan gehad. Omdat ze er de kans niet toe kregen. Maar moest dat wel gebeurd zijn, dan grijpt Seberechts onderzoekend terug naar brieven en standpunten. En erkent dat velen er zich waarschijnlijk zouden toe hebben geleend. De opvoeding, het in Vlaanderen niet zomaar sluimerend antisemitisme tijdens het interbellum. Langs rechts, langs links ... En de oorlogsmisdaden. De houding van 'die Truppe' jegens de 'Zivilist' in het op de vijand veroverde land. De Conventie van Genève, achterhaald als ze mag zijn, schaft op dat stuk wel duidelijkheid, als men haar naast de door Vlaamse SS-legionairs gepleegde feiten legt. Vlamingen aan het Oostfront werden aanvankelijk in de inzet tegen partizanen 'geblooded'. En Seberechts gaat het weer niet uit de weg: de grens naar de oorlogsmisdaad werd hier door Vlaamse SS-soldaten bij de zuivering van dorpen en 'bestrafing' van gevangenen meer dan eens overschreden. Uiteraard moeten hier de omstandigheden worden ingecalculeerd. Langs beide kanten was het een oorlog zonder pardon. Maar als slotsom volstaat dat niet. Wie was waar, met welk recht, op welke grond?

Met 'Tussen Schelde en Wolchow' verschaft Frank Seberechts niet alleen uitsluitsel over het wedervaren van een paar duizend Vlaamse SS-vrijwilligers aan het Oostfront. En ik denk daarbij aan de driehonderd Vlaams NSKK-ers, soldaten-camionneurs dus, die uiteindelijk in Stalingrad belandden. En daar met massa's anderen ten onder gingen.

Hij kaart ook, in een beginstadium, aan waarom zovele Vlaamse jongelui, soms vanuit zéér primitieve rederingen, zonder enige binding met VNV of DEVLAGE, zich in het 'Vlaams Legioen' of uiteindelijk in de 'Division Langemarck' engageerden. Of de tussenweg langs de 'Vlaamsche Wacht' maakten.

De keuze tussen Vlaanderen of België zal door velen van hen vlug gemaakt zijn. Fascistoïde Belgicistische patriotards zal men aan het Oostfront misschien wel bij de 'Bourguignons' van Degrelle, maar niet bij de Vlamingen hebben gevonden. Laten we dat accepteren. De keuze tussen nationaal-socialisme of democratie - voor de kerkelijken onder hen nog 'smackhaft' gemaakt door het religieus ergens nog acceptabele Italiaanse fascisme - moet ook in het tijds klimaat worden gezien. De parlementaire democratie maakte tijdens de

laatste jaren van het interbellum een van haar eindeloze crisissen door. Verder mag men van zeventien- tot negentienjarigen, zwaar geconditioneerd door de gesprekken met pa, de collegeleraar, de pastoor, geen gedegen en historisch gestaafd inzicht in de wereld après-Versailles verwachten. Tenslotte heeft het communisme, na een beloftevolle aanzet, Lenins belofte tot intellectuele eerlijkheid inzake historie, samenleving en cultuur, na 1929 allesbehalve ingelost. Dat is voor velen van ons, marxisten, een smartelijke erkenning.

Er is een democratisch, wereldopen, sociaal, cultureel, maatschappelijk en politiek, progressistisch nationalisme, dat ook geen racisme aanvaardt. Maar het is binnen het nationalisme op wereldschaal allerduidelijkst niet de hoofdstroom. Amper een alibi.

En de inzet van zoveel jonge Vlamingen aan het Oostfront behoort tot het verhaal van dat andere nationalisme, in zijn extreme vorm. Dat stond voor een, ik noem het ronduit bekrompen, haatlijk maatschappijbeeld. En moest fataal bij het nazisme en fascisme terechtkomen. Bij velen onbedoeld, ik wil het toegeven.

Dat de communisten, hun leer én hun praktijk, de vijand aan de andere kant dus, in hun spanning tussen woord en werkelijkheid, beloften en daden, uiteindelijk niet de alternatieve weerlegging van dat beeld geboden hebben, valt niet te loochenen. Maar zij waren niet de racisten. Niet de opdelers van een maatschappij tussen bezitters en uitgebuitenen, elitairen en minderwaardigen. Niet de jodenvervolgers.

Langs beide kanten heeft een jeugd gedroomd van een betere, zonnigere samenleving. En daartoe geweeladers op elkaar leeggeschoten ...

Vragen, vragen. Past hier toch enig mededogen voor die jonge Oostfronters? Ik denk dat, ja, uiteindelijk. Niet voor wat ze geloofden. Maar voor hen die het geloofden. In hun jeugdijaren, meestal in katholieke gezinnen, waren antisemitisme en anticomunisme schering en inslag geweest. Net als op school. En de 'Vlaamse Filmkens' uit Averbode logen er destijds ook al niet om. Hun Duitse SS-instructeurs hadden voor de Vlaamse recruten, die ze 'bastaard-Germanen' noemden, slechts verachting over. En vonden hun 'Vlaams' 'eine Judensprache'. En hun Duitse SS-commandanten, toch al niet zuinig met mensenlevens, ook van Duitsers niet, stuurden ze genadeloos in het vuur. Het aantal Vlaamse doden aan het Oostfront is niet gering geweest ...

Het boek van Frank Seberechts verschaft lang niet het uiteindelijke antwoord op alle vragen. Het graaft niettemin alweer een spadesteek dieper. Waarvoor dank.

Jan Debrouwere

Frank Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow*, Globe & Perspectief Uitgaven, ISBN 90 5466 770 2

ECONOMIE ALS IDEOLOGIE

Economische thematieken hebben onmiskenbaar opnieuw aan belang gewonnen binnen een kritische theorie. De andersglobaliseringsbeweging profileert zich sterk rond die thema's, in de eerste plaats door haar systematische polemiek tegen het dominante neoliberale gedachtegoed. Bewegingen zoals ATTAC betrachten expliciet achtergrondinformatie en duiding aan te bieden die een breed publiek moeten toelaten de economie te begrijpen. Het populariseren van het economisch debat is tevens een kritiek van de dominante interpretatie van de markteconomie als een natuurlijk gegeven dat boven de politiek verheven zou zijn. Dit stelt vanzelfsprekend de rol van de economie als wetenschap in vraag, omdat het economisch denken een cruciale rol speelt als een ideologie die de gevestigde orde legitimeert.

Het is in die context dat een boek zoals Douglas Dowds *Capitalism and its Economics* een waardevolle rol vervult. Het biedt een historische analyse aan van hoe economie ontstaan en geëvolueerd is, niet alleen als een wetenschap om een veranderende sociaal-economische werkelijkheid (eerst het ontstaan van een vrijemarkteconomie en vervolgens de industriële revolutie) te analyseren, maar ook als een ideologisch instrument om die veranderingen te legitimeren. Het boek schietst de geschiedenis van het economisch denken met als achtergrond de ontwikkeling van de kapitalistische economie, meer bepaald in de belangrijkste geïndustrialiseerde naties: Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Duitsland en Japan. Het boek is vulgariserend in de edele betekenis van het woord: een breed publiek broodnodige informatie en intellectuele achtergrond aanbieden om economische en sociaal-politieke processen te begrijpen, in een aangenaam leesbare en zelfs literaire stijl. Dit gebeurt op basis van een brede kennis van de economische geschiedenis en van economische theorieën van de 18de tot de 20ste eeuw – de auteur is professor economische

geschiedenis. Tegen het dominante economische denken dat de markteconomie als een transcendent gegeven interpreteert, verdedigt het boek een sterk historische visie, die de economie ook bij andere sociale wetenschappen laat aanleunen, en die toont hoe hedendaagse controverses een verleden hebben.

Het sterke punt van het boek, en zijn meest originele bijdrage, is zonder twijfel de analyse van die relatie tussen economische ontwikkeling en economisch denken. Het besteedt vanzelfsprekend veel aandacht aan wat er mis is gelopen met de dominante vormen van economie. Voor een publiek van niet-economen legt de auteur klaar en duidelijk uit hoe economie als wetenschap steeds meer afstand genomen heeft van de maatschappelijke realiteit. De neoklassieke economie van Marshall, sedert het einde van de 19de eeuw het dominante theoretische model, heeft macro-economische studies die economische ontwikkeling aan de brede maatschappelijke realiteit verbonden, vervangen door de micro-economie op bedrijfsniveau. Sedertdien is de economie steeds abstracter geworden en is ze steeds meer op mathematische modellen gaan steunen. Dit proces is wetenschappelijk problematisch omdat de concepten waarop die abstracties steunen – de rationele consument, winstmaximalisatie en perfecte competitie – niet aan empirisch onderzoek worden onderworpen. Het hedendaagse neoliberalisme kopieert hoofdzakelijk die neoklassieke doctrine. Eerder dan een nieuwe theorie is het neoliberalisme belangrijk als een beleidsinstrument dat sociale rechten en de welvaartsstaat in vraag stelt en als een ideologie die kritiek van de maatschappelijke orde delegitimeert.

De ontwikkeling van de economische wetenschap is echter breder dan deze ideologisering van het economische denken. Economie is als wetenschappelijke discipline ontstaan om nieuwe maatschappelijke processen te interpreteren, en de ontwikkeling van de dominante neoklassieke traditie ten spijt, hebben economen (marxisten maar ook niet-marxisten) regelmatig die discrepantie tussen theorie en maatschappelijke werkelijkheid geprobeerd te overbruggen. Het boek besteedt juist aan die pogingen veel aandacht, en gezien zijn antikapitalistisch perspectief volgt het voor een deel de marxistische vulgata, zeker wat de premarxistische economen betreft. De auteur vervalt echter niet in de gemakzuchtige oplossing die

veel would-be-marxisten verkiezen, gebaseerd op de zwart-wit-tegenstelling tussen marxisten en 'bourgeois'-economen. Het boek besteedt evenzeer, en zelfs meer aandacht aan niet-marxistische economen die de contradicties en de zwakten van het dominante neoklassieke paradigma hebben bekritiseerd. Deze critici, met Keynes vanzelfsprekend als het belangrijkste voorbeeld, hebben steeds het onvermogen van de neoklassieke economie om macro-economische processen te interpreteren in vraag gesteld. Daarnaast analyseert het boek ook de bijdragen van auteurs zoals Thorstein Veblen en Joseph Schumpeter, die expliciet economische processen aan maatschappelijke ontwikkelingen relateren. Opmerkelijk daarbij is hoe zelfs politiek zeer gematigde economen die het neo-klassieke paradigma in vraag stellen als subversief worden ervaren, omdat hun werk zo vaak de logica van de reëel bestaande markteconomie in vraag stelt, zoals Keynes' kritiek op de speculatie, of de recente kritieken van Joseph Stiglitz op het IMF.

De waarde van het boek ligt vooral in het aanbieden van een historische achtergrond voor cruciale hedendaagse debatten, met name over de verstrengeling van economische ontwikkeling, wetenschappelijke analyse en ideologie. Het boek heeft een aantal beperkingen. De duidelijk Westerse focus betekent dat het slechts zijdelings aandacht besteedt aan de problematiek van economische afhankelijkheid van de Derde Wereld. Het beperkt zich tot een 'economische' lectuur van de neoliberale ideologie, en zou dus nuttig aangevuld kunnen worden met een kritische lectuur van de sociaal-wetenschappelijke theorieën die deze ideologie ondersteunen.

Michel Huyseune

Douglas Dowd, *Capitalism and its Economics. A Critical History*, London, Pluto Press, 2000.

LEVEN OM TE LENEN

Voor zo lang als we ons kunnen herinneren hebben economie en handel te maken gehad met het verwerven en weer verkopen van fysieke goederen en met markten waar die goederen verhandeld werden. Ook in ons privé-leven leerden we dat eigendom en het vergaren van materiële objecten van allerlei schaal onze rijkdom uit-

maakten. Wie aanzien had in de samenleving, bezat in de eerste plaats grond of gebouwen.

Dit zou tot het verleden kunnen behoren, zo leidt Jeremy Rifkin af uit de maatschappelijke evolutie. "In het nieuwe tijdperk", schrijft hij in zijn boek *The Age of Access*, "maken markten plaats voor netwerken, en eigendom wordt stilaan vervangen door toegang." Eigendom verdwijnt als dusdanig niet, net zomin als materiële voorwerpen plots zonder waarde worden, maar ze zullen veel minder dan vroeger het onderwerp uitmaken van economische transacties en zullen in veel kleinere mate een weg naar de markten vinden. In de plaats van die transacties bewaren producenten het eigendom van goederen, en lenen ze uit of leasen ze, moet er een toegangsprijs voor betaald worden, een lidmaatschap of een abonnement. In de plaats van een uitwisseling van goederen tussen verkoper en koper komt er een economie waarbij de toegang tot het gebruik van deze goederen aangeboden wordt.

Op die manier ontstaat een blijvend contact tussen beide partijen binnen een netwerk van dienstverlening. Waar zich vroeger op de markt kopers en verkopers bevonden, zijn er nu aanbieders en gebruikers. Eigendom wordt daardoor een marginaal verschijnsel dat veel minder dan vroeger gelijk staat met economische macht. Wie de netwerken beheerst zal daarentegen die macht overnemen. "Een deel van de bedrijven hebben reeds de voordelen van een netwerk-economie ingezien", stelt Rifkin. "Ze verkopen hun gebouwen – om ze daarna terug te huren –, verkleinen hun voorraden, leasen hun uitrusting en doen aan outsourcing voor alles wat niet tot hun kernactiviteit behoort. Eigendom wordt meer en meer beschouwd als een blok aan het been."

Dat alles heeft grote gevolgen voor de economische macht van bedrijven en voor de manier waarop het hele economische landschap in mekaar zit. Die macht bevond zich tijdens het tijdperk van de markten vooral in de handen van bedrijven die veel fysieke eigendommen bezaten: fabrieken, voertuigen, machines. Vandaag verschuift de macht naar bedrijven die geen eigendommen hebben, maar wel een grote hoeveelheid intellectueel kapitaal – expertise, kennis, creatieve ideeën – en toegang tot netwerken van klanten.

Commercieel succes is dan ook steeds minder afhankelijk van het verkopen van goederen maar steeds meer van het leveren van een dienst. Som-

mige telefoonmaatschappijen hebben dat goed begrepen: ze geven een gratis GSM weg indien je bij hen een abonnement neemt. Het product wordt meer en meer de te verwaarlozen drager van de dienstverlening waar de economie in de eerste plaats om draait.

Ook van de kant van de consumenten, schrijft Rifkin, merk je die verandering. Goedkope, alle-daagse producten worden nog steeds als vanouds gekocht en verbruikt, maar gaandeweg verwerven klanten de duurere producten – auto, huis, elektronische apparatuur – door middel van leasing. Omdat deze producten duur in de aanschaf zijn maar tegelijk ook technologisch snel verouderen, is het aankopen ervan steeds minder aantrekkelijk voor wie 'bij' meent te moeten zijn. "De snelheid van technologische innovatie en de verbijsterende haast van economische activiteiten", schrijft Rifkin, "maakt eigendom tot een problematische zaak. In een tijdperk van voortdurende upgrades en versnelde levenscyclus wordt elk product heel snel verouderd." Markten en individuele consumenten kijken immers steeds ongeduldiger uit naar nieuwe ervaringen, en de spanningsboog tussen verlangen en bevrediging wordt steeds korter. Wat zich op het niveau van consumptie afspeelt, is echter ook terug te vinden op het niveau van sociale relaties: intense contacten op lange termijn dreigen het pleit te verliezen tegenover kortstondige, commerciële en oppervlakkige ervaringen.

Rifkin begrijpt dat dit fenomeen niet zonder gevolgen kan blijven voor de manier waarop onze samenleving in elkaar zit. Meer en meer zullen economische transacties zich richten op culturele ervaringen die te maken hebben met niet-prioritaire behoeften en vrije tijd, veeleer dan op het bevredigen van onze directe noden. Dit fenomeen gaat hand in hand met de verschuiving van onze professionele activiteiten: wat voordien bedreven werd onder het juk van een werkethiek zal, maar dan waarschijnlijk binnen de eerstkomende decennia alleen voor de bevoorrechten, verschuiven naar een spelethiek. Werken wordt spelen, en spelen betekent toegang krijgen tot netwerken waarbinnen voorwerpen gebruikt maar niet gekocht worden.

Ervaringen worden zo belangrijker dan bezit: liever een safari dan een bankstel. De marketing van evenementen – reizen, concerten, rituelen, wedstrijden – zal een belangrijke plaats innemen in de economische context. "De strijd", schrijft Rifkin

uitgelaten, “tussen de culturele sfeer en de commerciële sfeer over de controle van toegang tot en de inhoud van het spel zal een van de belangrijkste elementen van de komende decennia worden.” Het hoera-geroep wordt daarbij niet eens verstoord door de vaststelling dat dit alles voorbehouden is en zal zijn aan de rijke tien procent van deze aardbevolking. Integendeel, Rifkin vermeldt zonder enig verpinken dat binnen enkele tientallen jaren de economische activiteiten zo goed georganiseerd zullen zijn, dat mogelijk zelfs maar vijf procent van de volwassenen de hele machine van de traditionele industriële sfeer – ontginning, verwerking van grondstoffen, productie – draaiend kan houden. De rest zal zich een job moeten zoeken in de steeds groeiende culturele sfeer – al blijft het in de context van dit boek onduidelijk hoeveel van de 95% werkzoekenden daar terecht zullen kunnen.

Wanneer daarenboven de activiteiten binnen de culturele sfeer van de mensheid steeds méér verhandeld zullen worden als economische activiteit, worden de sociale relaties tussen mensen ook steeds meer vervangen door betaalde relaties. Binnen het gezin bestaat dan nog wel een wederzijdse solidariteit; daarbuiten zal alleen een commercieel substituuut verkrijgbaar zijn. Sociale relaties tegen een prijs dus. Rifkin: “Stel je een wereld voor waarin elke activiteit buiten de strikte gezinssfeer betaald moet worden, waarin de traditionele wederzijdse verplichtingen en verwachtingen – gevoed door gevoelens als geloof, empathie en solidariteit – vervangen worden door contractuele relaties onder de vorm van lidmaatschappen, abonnementen, toegangsgelden en dergelijke.” Daardoor vervaagt de sociale samenhang van gemeenschappen, om vervangen te worden door een strikt commerciële.

Waar anders dan op het internet zullen de netwerken zich vestigen waarover Rifkin met zoveel overtuiging schrijft? En dan nog onder de hoede van een klein aantal transnationale bedrijven die de pijplijnen in bezit hebben waarlangs de consumenten met elkaar en met de leveranciers van hun diensten communiceren. Omdat een dergelijke genetwerkte en immateriële economie geen precedent kent, is het moeilijk te speculeren over de sociale gevolgen ervan, maar Rifkin waagt er zich niettemin aan.

De opslorping van de culturele sfeer door de commerciële, zo oordeelt hij, kan voor onze samenleving zorgwekkende gevolgen hebben. Altijd al ging cultuur vooraf aan economische markten. Mensen zorgden eerst voor de sociale samenhang van hun gemeenschap en het daarbij horende vertrouwen, vooraleer ze economische activiteiten aangingen. Daardoor was de commerciële sfeer steeds een gevolg én afhankelijk van de culturele sfeer, schrijft Rifkin. Of dat correct is, is echter de vraag: historici zijn het daarover schijnbaar niet eens en sommigen leggen er de nadruk op dat vele gemeenschappen ontstonden uit een commerciële noodzaak – de nederzetting op de kruising van verschillende handelswegen – en dat pas nadien een ‘culturele’ gemeenschap ontstond. Niettemin oordeelt Rifkin dat een hernieuwd evenwicht tussen beide sferen noodzakelijk is omdat anders de commerciële sfeer het hele sociale weefsel van de samenleving dreigt te vernietigen, onder andere door de diversiteit, strijdbaarheid en flexibiliteit ervan aan te tasten.

De mens zelf blijft niet onbewogen noch onveranderd onder zoveel nieuwigheid. De netwerken en de flexibiliteit maken van hem een wezen met vele nieuwe taken en rollen in de samenleving, die allemaal hun specifieke eisen opleggen. Blijft de mens bij dit alles in staat om het evenwicht te bewaren? Onderzoekers wijzen er nu al op dat de virtuele wereld van internet, games, websites het sociale gevoel van mensen kan aantasten, net als hun perceptie van wat ‘realiteit’ is. Anderen zien een evolutie in de richting van een ‘bevrijding’ van de menselijke geest omdat de ervaringen van de mens nu zoveel rijker zijn dan ooit voorheen. Ook daarover bestaat echter de nodige betwisting.

Wellicht staat ons een verdere uitbouw van de dematerialisatie van de economie te wachten – hoewel er natuurlijk altijd *iemand* de fysieke goederen moet bezitten – en een verdere verwaarlozing van ons waardesysteem dat, zoals Rifkin terecht opmerkt, gebaseerd is op bezit. Zelfs onze persoonlijke financies worden door het fenomeen aangetast: in de VS is nu al enkele tijd duidelijk dat mensen er niet alleen niet meer sparen, maar er steeds meer leven met schulden, voornamelijk door het gebruik van kredietkaarten. De verleiding om te consumeren overtreft dan ook vaak hun gezinsinkomen. Jammer genoeg krijgen ze maar weinig duurzaam terug voor al dat uitgegeven geld.

Wanneer anderzijds de levensduur van consumenten-elektronica in Japan slechts drie maanden is, en een bedrijf als Sony reeds in 1995 jaarlijks vijftienduizend nieuwe producten op de markt bracht, kan de consument nog maar weinig of geen 'waarde' toekennen aan materiële voorwerpen. Jammer genoeg weerspiegelt een dergelijke wegwerpcultuur zich ook in onze sociale gedragingen.

We zullen dus moeten leren leven – zelfs overleven – met drie grote verschuivingen: van fysieke geografie naar cyberspace, van het industriële naar het culturele kapitalisme, en van eigendom naar de toegang tot netwerken. Duidelijk een omwenteling zonder weerga, stelt Rifkin, die zich daarbij echter bezondigt aan het soort optimistische retoriek die al te courant is bij de digerati. Hij heeft het zelfs over 'vast changes in the very nature of human perception and social intercourse' alsof de uitbating van cyberspace op eenzelfde niveau te plaatsen is met de ontdekking van het schrift, de boekdrukkunst en het doorspoelbare toilet.

Guido Eekhaut

Jeremy Rifkin, *The Age of Access. How the shift from ownership to access is transforming modern life*. Penguin Books, London, 2001. Pb., 312 pp., ISBN 014029547X.

“COUSCOUS MET FRIETEN”

Bij Houtekiet verscheen in de laatste herfstweken van 2002 een boekje van net geen 120 pagina's druk, met bovenstaande grappige titel. Mèt de naam van de auteur, zegt hij meteen al een heleboel over de inhoud. Die gaat inderdaad over de kijk van een Marokkaanse, een allochtone¹ dus, over het samenleven van sinds een generatie in niet gering aantal hierheen uitgezworven volksgenoten van haar, met 'ons'. Ons, zijnde diegenen die hier al iets langer dan pakweg vijf generaties wonen en dus enig erfrecht op dit stuk land- en bouwgrond tussen Schelde, Maas en IJzer menen te hebben verworven. 'Couscous' kan je nu al in ieder beetje warenhuis voorverpakt en ingevroren aanschaffen. En frieten zijn sinds eeuwen hier het zondagsdiner, of het staand maaltijdje op straat, van de Vlaming. In weerwil van mosselen, gâarnot en potjesvlees. Enz.

Moment! Frieten zijn eigenlijk al even allochtoon als schapenvlees met rijst. Frieten werden in onze

landouwen ingevoerd omstreeks de helft van de negentiende eeuw², te beginnen met Antwerpen. Door een Elzasser die destijds tussen Sint Walpurgis en de Spaanse vesten een eethuisje opende. En daar, goedkoop maar lekker, reepjes rauwe aardappel in rundsvet – “ossewit” of “zuëteties” – bakte en ter consumptie aanbood. Dat nieuwe gerecht werd hier al vlug de poor man's feestmaal. En begon aan een triomftocht door Europa, eerst België, dan Nederland (“petat”), Duitsland (“pommes” en spreek dat met alle letters uit), Frankrijk, ga zo maar door. In Blimey, Engeland dus, serveren ze er pladijs bij. Fish and chips.

Frieten zijn lekker maar staan dus niet voor een de eeuwen trotserende, echt-Vlaamse gastronomie. Die, bij nader inzien, zo weinig voorstelt dat je ze graag inruilt voor het après-cinéma-avonddiner dat ons vanuit Marokko bereikte. Aan te bevelen.

Niet alleen de titel, het hele boekje is leuk. Maar dan in de betere betekenis van boeiend, interessant. Niet de 'duiding' van Urbanus of, ik zeg maar wat, Geert Hoste. Je pikt, bij lectuur van Bousakla's scherpe, herhaaldelijk snebbige³ proza, vele dingen mee die bij de lezer een 'tiens'- of 'aha'-effect produceren. Of een geafronteerd 'sèèg'. Vooroordelen van de 'Vlaming' over de Marokkaan sneuvelen bij bosjes. En omgekeerd. Bousakla maakt soms brandhout van wat geïmmigreerde Marokkanen als de gepaste omgangsnormen met de 'locals' (wij dus) beschouwen. Dat levert bij haar schijnbaar terloops geformuleerde, maar dikwijls zeer verrassende replieken op de algemeen geaccepteerde vooroordelen inzake 'die Marokkoane' op. En op de 'Belze of de 'Vloaminge' the other way round. Want dit districtsraadslid en mini-, loco-, nou ja districtschepen te Antwerpen en SP-a lid, heeft ideetjes, weet haar weetjes en kan om een boodschap worden gestuurd. En besteedt duidelijk veel tijd aan lezen en luisteren. Bousakla gaat uit van realiteiten. De 'immigrés' zijn hier om hier te blijven. En dat zullen ze. De dame stelt haar condities daarbij. Men moet in Vlaanderen Nederlands kennen, en tegen hen die dat niet willen of niet nodig vinden, moet met gezag en dwang worden ingegrepen. Tot ze het geleerd hebben en het goed kunnen. Plataantweirps, Gheints of Leives zullen weinig helpen. Natuurlijk heeft ze gelijk. Zij zullen hier moeten inburgeren. Dat is moeilijk voor hen. Maar minder dan de moeite die menig autochtoon heeft om dat te accepteren. En Mimount Bousakla, wetend waarover ze praat, ziet in dat avondcurssussen, praatontmoetingen en noem maar op, goed en prima hoor, uiteindelijk te weinig zoden

aan de dijk zetten. Meer bedoeld ter gewetensknuffeling van actiecomités en discussiegroepen, die vinden dat 'al die partijen' er zo weinig van bakken. Wat intussen waar is ... En zeker met die soepele 'snel-Belg'-wettenmaaksels, waar onze auteur geen goed woord voor over heeft. Geef haar ongelijk ... Er hoeft een doordachte wetgeving met haar op de armen en mensen om haar toe te passen, tot en met. En bijpassende sociaal-economie.

Kortom, hoe worden de allochtonen (niet alleen 'die Marokkanen', wat er bij de goegemeente het verzamelwoord voor wordt) aan het werk gezet? Er goed toe opgeleid, uiteraard. Maar dan, in deze tijd van globalisatie, bijbehorende bedrijfssluitingen en sociale vernietigingsstrategieën, ook nog aan een job geholpen? Is er werk en loon en dus participatie voor hen in een samenleving, die ook haar vorige en voorvorige generaties en hun opvolgers niet eens meer werkzekerheid en behoud van het sociaal verworvene kan garanderen? That is the question.

Bousakla gaat haar niet uit de weg. Ook niet in dit soms bittere, soms van angst getuigende, steeds tot verder nadenken aanzettende boekje. We mogen dan wel vernemen dat al die vinnige, grappige, verstandige, goedgeklede, jonge Marokkaanse meiden het hier bij ons nogal wat beter doen dan die in hun lef gekrenkte, er als zakken bijlopende slungels van jonge Maghreb-gasten. Is nog waar ook. Het – terecht! – 'niet serieus' vinden dat jonge mensen, die het wilden aanpakken en het zowaar al eens tot een universiteitsdiploma brachten, gewoon niet aan de bak komen want 'Marokkaan'. En zelfs menen dat Mimount, Nahima, Fauzaya, noem ze maar op, toch maar 'goe neiderlâns gelierd 'emme, voor zoè'n simpele Marokkoanse zandbakluttekes dan toch'. Voor zover, hahaha, ze geen excuustruusen geworden zijn. Goed betaald! Alles veur 'un, niks veur ons. En toch maar blijve' reclameren. Istniwoarmadam?

Als we vooral maar inzien dat de sociale afbraakorkaan die voelbaar op ons afkomt, ons even goed zal raken als hen. Dit werk, dat loon, die participatie zijn voor onze samenleving tegenover de nieuwgekomen medeburgers ethische plichten. En het zal samen pompen of samen verzuipen zijn. Want dat wordt het. Lees het dus, 'Couscous met Frieten'...

Jan Debrouwere

Mimount Bousakla, *Couscous met Frieten*, op basis van haar columns in 'De Morgen', uitg. Houtekiet-Antwerpen, 2002. ISBN 90 5240 689 8

Noten

1. Hopelijk komt een ter tale beslagen en aan politiek doend Vlaams medemens eens op een beter woord. Allochtoon, net als autochtoon, lijkt wel de aanhef tot een doktersrecept ... Bovendien is mevrouw Bousakla niet eens 'allochtoon', al wil ze daar wel voor doorgaan. Ze is namelijk een geboren Leuvense ... Ze had zich al een naam gemaakt in de SP en kon dus kiezen waar ze in de politiek zou gaan. En ondanks het aandringen van Louis Tobback koos ze voor Antwerpen. Stad waarin ze bankbediende is.
2. Onthulling van George Van Cauwenbergh. En als die het zegt ...
3. Komaan, Bousakla is soms tē snebbig, meer nog als ze in panels het woord neemt dan als ze schrijft. Maakt te weinig het zéér subtiele onderscheid tussen de andersdenkende en de tegenstrever. Daar is ze politica voor. Ook bij de SP-a is ze uiteindelijk maar op doorreis, denken we. En ze wil meer. OK. En toch. Hoed u voor de zakstraatjes, Mimount. De clubjes zonder toekomst. De verleiding het eens met een eigen partijtje te proberen. Daar zijn dromen op stukgegaan. Overigens is het Nederlands van Bousakla voortreffelijk en laat het de taalbeheersing van het gros van haar Vlaamse collegae ruim achter zich.